АЗБУЧНЫЯ НАДПІСЫ XII–XIV СТ. НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

Азбучныя надпісы – адні з найцікавейшых разнавіднасцяў эпіграфем, якія сустракаюцца сярод сярэдневечных пісьменных помнікаў. Яны наносіліся на самыя розныя паверхні: цэры, камяні, праселкі, сцены будынкаў.

На тэрыторыі пражывання ўсходніх славян фрагмент праселка з азбучным надпісам з дзевяці літар адшукаўся ў Любечы. У 1954 годзе падчас раскопак у Ноўгарадзе была знойдзена цэра (навошчаная дошчачка для пісьма) з выразаным на ёй алфавітам з трыццаці шасці літар. Магчыма, ён выкарыстоўваўся ў якасці ўзора для напісання літар вучнем: у некаторым родзе буквар і сшытак адначасова. У Ноўгарадзе знойдзены і берасцяныя граматы хлопчыка Анфіма, дзе ў якасці практыкавання нанесены поўны алфавіт. Поўная азбука прадрапана на сцяне Сафійскага сабора ў Кіеве, а яе фрагменты – на сценах царквы Спаса ў Нярэдзіцах.

На тэрыторыі сучаснай Беларусі таксама знойдзены падобныя пісьмовыя помнікі. Надпісы не ўтрымліваюць поўнай азбукі, а змяшчаюць у сабе ад чатырох да сямнаццаці літар кірылічнага алфавіта. На карысць таго, што гэты запіс – частка алфавіта – сведчыць больш-менш правільная паслядоўнасць літар у ім. Прадмета, які б утрымліваў цэлы алфавіт, на тэрыторыі нашай краіны пакуль не адшукана.

Найбольш вялікая частка алфавіта з сямнаццаці літар знаходзіцца на сцяне алтарнай часткі Спаса-Праабражэнскага храма ў Полацку **(на фота)**. Дакладна ў гэтым надпісу можна вылучыць два радкі. Магчыма, ён працягваўся і далей, але ніжэй сцяна моцна пашкоджана. У першым радку надрапаны літары А Б В Г Д Е Ж S З, а таксама Н І. У другім – К Л М N О. Літары мог нанесці хлопчык-служка, які выконваў свае абавязкі падчас царкоўнай службы ў храме і адначасова навучаўся ў пачатковай школе пры манастыры. Пісьмом ён валодаў не вельмі трывала, аб чым сведчыць блытаніна ў напісанні літар.

У алтарнай частцы Спаса-Праабражэнскага храма ў Полацку знаходзіцца яшчэ адзін азбучны надпіс, які складаецца з пяці літар. Палеаграфічна яго таксама можна датаваць XIV ст. Графіта ўяўляе сабой пяць вялікіх літар А Б В Г Д, мачты якіх прадрапаны двайнымі і часткова запоўнены зігзагападобнымі лініямі.

Таксама з Полацка паходзіць азбучны надпіс на камені, знойдзеным А.Мітрафанавым у 1956 годзе на Верхнім замку ў 20 м на захад ад Сафійскага сабора ў слаі XIII-XVI стст. Камень уяўляе сабой мяккі дробназярністы вапняк памерамі 4,5× 4,3× 2 см. Аб тым, што ён выкарыстоўваўся для пісьма, сведчыць увагнутая паверхня, па якой пісалі вострым прадметам, а потым счышчалі напісанае. На бакавых гранях каменя – малюнкі рукі, нагі і галавы. На адной з бакавых граняў – чатыры літары: А Б В Г. На адваротную паверхню нанесены надпіс – лічэбнікі ад аднаго да дзесяці, запісаныя на татарскай мове кірылічнымі літарамі. Г.Штыхаў лічыць, што гэты вапняк – своеасаблівы нататнік вучня, аб чым сведчыць і запіс ліку, і практыкаванне ў напісанні кірылічнага алфавіту, і малюнкі, змешчаныя на невялікім па памерах камені. Зараз мы не можам дакладна вызначыць, ці гэта носьбіт татарскай мовы практыкаваўся ў напісанні кірылічнага алфавіта, ці алфавіт і лічэбнікі былі запісаны носьбітам старажытнарускай мовы.

Колькасць літар на самшытавым грэбне з Берасця – 13. Ён знойдзены ў раскопе 1970 года ў збудаванні 8, якое датуецца канцом XIII-пачаткам XIV ст. Выраб добра захаваўся. Літары нанесены на грэбень у алфавітным парадку з двух бакоў. У сувязі з тым, што на грэбне выразана толькі трэцяя частка алфавіта, можна дапусціць, што на астатніх двух грэбнях, якія не дайшлі да нас, захавалася яшчэ па 2/3 алфавіта (калі прытрымлівацца азбукі Чарнарызца Храбра). Цікава, што архаічны азбучны надпіс на праселке з Любеча, які датуецца XI-пачаткам XII ст., таксама змяшчае трэць ранняга алфавіта, нанесенага на сцяну Сафіі Кіеўскай (дзевяць з дваццаці сямі літар).

Праслiца з Вішчына таксама змяшчае азбучны рад, які пачынаецца з літары І, далей ідуць у азбучным парадку літары А Б В Г (Г спачатку даецца ў люстэркавым адбітку, потым правільна), не хапае літар Е Ж S З, потым паменяны месцамі літары І (замест Н І даецца І Н). Літара К недапісана. Магчыма, такі дзіўны парадак можна растлумачыць напісаннем па памяці алфавіта чалавекам, толькі пачаўшым вучыць яго. Э.Загарульскі дапускае, што дзяўчына, якой належала праслiца, не была вельмі пісьменная, бо пісаць ёй прыходзілася не часта.

Яшчэ адзін надпіс, які змяшчае даволі кароткі азбучны рад, – похвы з Пінска, найбольш верагодна, для паляўнічага нажа, выробленыя з даволі грубай скуры. Літары нанесены ў два рады, датуюцца XIII ст. Надпіс нанесены на знешнюю паверхню, але, калі глядзець на похвы, якія вісяць у пояса, літары атрымліваюцца «дагары нагамі». Такім чынам, яны не прызначаны для чытання і не з'яўляюцца знакам уласнасці. Тады, магчыма, гэтыя літары напісаны для дэманстравання пісьменнасці: чалавек надрапаў іх дзеля забавы ці паказваў камусьці тэхніку пісьма.

Мы не можам с поўнай упэўненасцю гаварыць, што ўсе вышэйразгледжаныя азбучныя рады напісаны вучнямі. Калі не надаваць азбучным надпісам сакральны сэнс, магчыма зрабіць меркаванне, што гэтыя надпісы былі выкананы людзьмі, нядаўна азнаёмленымі з майстэрствам пісьма, якія імкнуліся прадэманстраваць сваё уменне. Цалкам верагодна, што яны «набівалі руку» ва уменні пісаць або паказвалі каму-небудзь, як гэта робіцца.

Іна КАЛЕЧЫЦ,
дацэнт кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі БДПУ імя М.Танка,
кандыдат гістарычных навук

АРХИТЕКТУРНЫЕ ТАЙНЫ ПИРАМИД

Оле Брюн, специалист по архитектуре из Норвежского университета науки и техники, предложил новое решение загадки египетских пирамид, рассказывает официальный сайт вуза http://www.ntnu.edu.

Наука по сей день не ответила на основной вопрос: откуда египтяне знали, где поставить чрезвычайно тяжелые строительные блоки? Как архитектор умудрялся получить в итоге стройное произведение монументального искусства, распоряжаясь десятью

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ